

פתח דבר

סקר נרחב שנערך בארצות-הברית (על בסיס יותר מ-35,000 נבדקים) מצא שכשמונים אחוז מקרב הנבדקים מאמינים בהתרחשותם של נסים.¹ בסקר זה, היה שיעור האמונה בנסים גדול יותר משיעור האמונה בקיומם של גן-ערך וגיהנום, מלאכים ושדים או חיים לאחר המוות. נראה שגם בישראל האמונה בנסים ובאנשים שנתפסים כבעלי יכולת לחולל נסים היא תופעה שכיחה, חוצת גבולות מגזריים או סוציולוגיים. סיפורים על נסים שהתרחשו בעבר הם נכסי צאן ברזל בקרב דתות רבות, ובכלל זה היהדות. היווצרותו וקיומו של עם ישראל מושתתים, על פי התנ"ך, על מעשי נסים. הורתם ולידתם של אבות האומה נבעו מהתערבותו הישירה של האל לטובת אימותיהם העקרות. ברמה הלאומית, בני ישראל יצאו מעול שעבוד מצרים והפכו לעם רק לאחר התערבותו הישירה של האל באמצעות שידוד מערכות הטבע בעשרת המכות ובקריעת ים סוף.²

מעצם הדבר שהאמונה בנסים כה שכיחה לאורך ההיסטוריה האנושית וכה נפוצה בקרב שלל תרבויות, אפשר ללמוד שככל הנראה האמונה בנסים עונה על צרכים פסיכולוגיים בסיסיים ביותר של בני האדם. אמונה בנס נותנת תקווה לאדם ששינוי במצבו הרעוע יכול לבוא כהרף עין; בזכות אמונה זו, הדרך מצרה לישועה עשויה להתגלות בפתאומיות ולהופיע בניגוד לכל תצפית קודרת. כמו כן, הנס מעניק לבעליו תחושה של חשיבות, ערך עצמי וקרבה לאל, והוא עשוי להיתפס בעיני המאמין בהתרחשותו כהוכחה ניצחת לצדקת דרך האמונה שבחר בה.

עיון ביקורתי בנושא נסים והאמונה בהם נושק לתחומים שונים ומגוונים (כגון אנתרופולוגיה, סוציולוגיה, פסיכולוגיה, הפילוסופיה של הדת והמדע, ועוד), ואכן, דיונים רבים יוחדו לנושא מרכזי זה. במישור הפילוסופי והתאולוגי, נידונו בין השאר השאלות האלה: מהי ההגדרה של נס? האם תיתכן התרחשותה של תופעה נסית? אם כן, מה היחס בין תופעת הנס לאל? האם הנס יכול לשמש הוכחה למציאות האל, או

1 U.S. Religious Landscape Survey, Pew Forum on Religion & Public Life 2007

2 על תפיסת הנס במקרא, ראו כשר, התפיסה.

שמה 'נסים' נעשים רק למי שמניח מראש את מציאותו של האל? האם נסים הם תופעה 'אובייקטיבית' בעולם או אולי הם תופעה 'אפיסטמית', פנימית, המתרחשת רק בתודעתו הסובייקטיבית של האדם באמצעות מתן פרשנות אישית לתופעות 'חיצוניות'? מה בנוגע ליחס שבין תופעת הנס ותורת הגמול – האם האל מתערב לטובת האדם על פי רמתו הרוחנית? האם נסים יכולים להיעשות גם לרשעים? האם הפרה של חוקי טבע שמביאה פורענות תיחשב גם היא לאירוע נסי? וכיצא בזה.

שאלות אלו ואחרות עומדות במרכזו של אחד הנושאים שריתקו והעסיקו פילוסופים, אנשי דת וכן את הציבור הרחב לגווניו במשך אלפי שנים. בשונה מהדיונים הארוכים שיוחדו לנושא על היבטיו המגוונים, חיבור זה בוחן את סוגיית הנס, הטבע והתערבות האל בעולם במסגרת היהדות מהזווית של ספרות ההלכה – פרספקטיבה חדשנית שכמעט לא עסקו בה עד כה.

שני הפרקים הראשונים בספר משמשים מעין הקדמה. בפרק הראשון מוצגת סוגיית הנס והטבע בהקשרה כחלק מן הפילוסופיה של הדת והמדע. שאלות מרכזיות על המושגים 'נס' ו'טבע' וכן עמדות בולטות שקשורות לנושא יוצגו בקצרה, כרקע לדיון במסגרת הספרות ההלכתית. הפרק השני ייחד לדיון על התשתית הרעיונית שעומדת בבסיס המתודולוגיה של החיבור. בתוך כך, יוסבר הרציונל שעומד מאחורי ההתבוננות בסוגיה שהיא פילוסופית באופייה באמצעות ניתוח טקסטים בעלי אופי הלכתי-משפטי, וכן תוצג המתודולוגיה שפותחה לצורך עיון זה. כמו כן, תוצגנה באופן מפורט השאלות הספציפיות שבהן יתמקד העיון בספרות ההלכה בנוגע לנושא הנידון.

בפרקים האחרים, המהווים את החלק המרכזי של הספר, תוצגנה כמה סוגיות הלכתיות שעוסקות בגלוי או במובלע בנושא של נס, טבע והתערבות האל בעולם. בתוך כך יידונו למשל סוגיות הקשורות לתפילות וברכות הנוגעות לנסים, וכן סוגיות הקשורות למגוון נושאים הלכתיים, ובהם, בין השאר, הלכות הנוגעות לקשר בין איש לאשתו, דיני ממונות, הלכות כשרות ועוד.

לבסוף, בפרק הסיכום, יוצגו הממצאים המרכזיים שעלו מתוך העיון במקורות ההלכתיים ומניתוח ביקורתי שלהם, ובכלל זה השלכות והצעת כיווני מחקר עתידיים הן מבחינת התוכן והן מבחינת המתודולוגיה.

ספר זה מבוסס על עבודת הדוקטור 'טבע, נס והתערבות האל בעולם לטובת האדם בספרות ההלכה', שנכתבה במסגרת המחלקה לפילוסופיה באוניברסיטת בר-אילן ושאושרה בשנת תשס"ט. תודתי נתונה לכמה גורמים ואנשים שסייעו ביצירה זו.

תודה לאוניברסיטת בר-אילן ולד"ר מרדכי כץ וד"ר מוניק כץ על תמיכתם במחקר במסגרת מלגות הפקולטה למדעי הרוח לתלמידים מצטיינים וכן במסגרת מלגת שופף. תודה מיוחדת לפרופ' אבי שגיא, מנחה עבודת הדוקטור, על ההנחיה, העידוד והסיוע בכל שלבי התפתחות המחקר, החל מניצניו הראשונים וכלה בהבאתו לפרסום.

תודה לחותני, פרופ' יוסף ישורון, שבזכות אהבת התורה והדעת שניחן בהן, זכיתי לבן שיח ולשותף לדרך לאורך שנות העיסוק במחקר זה.

תודה להוצאת אוניברסיטת בר-אילן, בראש ובראשונה לעורך סדרת 'מחשבות' פרופ' דב שוורץ ולמנהלת ההוצאה גב' מרגלית אבישר, על אישור כתב היד לפרסום במסגרת הסדרה. תודה מיוחדת לגב' ענת גל, על טיפולה המקצועי והמסור בכל שלבי תהליך הפקת הספר. תודה לגב' איילת בר טל על עריכת הלשון, לגב' שרה המר על הגהת הספר, לגב' יעל ולדמן על עריכת המפתחות, ולגב' פנינה זיסמן על עיצוב הכריכה. כמו כן, תודתי נתונה לקרנות שסייעו בהוצאת הפרסום.

ואחרונים חביבים הורי, יצחק ושלומית גולד, אשתי רינת וילדי האהובים – אלמלא תמיכתם וסיועם המתמשכים לא היה חיבור זה בא לעולם.